

**МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ АГЕНСА
В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ
(на матеріалі промов українських та американських політичних діячів)**

Основа нашого дослідження складає категорія агенса, що розглядається як сукупність мовних засобів вираження суб'єкта дії в політичному дискурсі.

Категорія агенса, що тісно пов'язана з категорією суб'єкта, є неодмінною складовою антропоцентричної парадигми науки про мову. Можна говорити про чисельні праці, що порушують питання антропоцентричності мови [2; 3; 4;], а також про дослідження, що в рамках цієї лінгвістичної парадигми висвітлюють закономірності вибору засобів та способів презентації адресантом себе та інших суб'єктів дії в політичному дискурсі [5; 4]. Актуальність таких праць зумовлюється орієнтованістю сучасної лінгвістики на вивчення функціональних аспектів мовних одиниць, тому встановлення закономірностей вибору засобів вираження категорії агенса мовцем набуває особливого значення в дискурсивних дослідженнях.

Метою дослідження є виявлення мовних засобів вираження категорії агенса в політичних промовах та інтерпретація отриманих результатів в руслі функціонального підходу.

Мета дослідження конкретизується у наступних **завданнях**:

- 1) класифікувати засоби та способи презентації агенса;
- 2) встановити прагматичні фактори, які впливають на вибір засобів та способів презентації агенса мовцем в політичних промовах;
- 3) виявити особливості презентації категорії агенса в політичному дискурсі.

Для досягнення поставленої мети й вирішення завдань дослідження використано описовий метод, що надає змогу визначити інваріантні ознаки категорії агенса, а також класифікувати мовні засоби, що слугують для вираження цієї категорії.

Матеріалом дослідження слугують **політичні промови**, оскільки, на нашу думку, саме в політичному дискурсі роль агенса набуває особливого значення. Це зумовлено тим, що структура політичного дискурсу відзначається прагматичною опозиційністю смислів та форм з метою здійснення впливу на групову свідомість аудиторії. **Джерелами** ілюстративного матеріалу обрано промови політичних діячів України (Віктор Ющенко [8], Юлія Тимошенко [7]) та Сполучених Штатів Америки (Джордж Буш [9], Кондоліза Райс [10]). Методом суцільної вибірки відібрано по п'ять промов кожного політичного діяча за 2006р. загальним обсягом 53 сторінки.

Актуальність дослідження полягає у необхідності вивчення форм презентації суб'єкта дії в політичному тексті, включаючи аналіз мовних технологій впливу на адресатів. Інтерес до таких праць зумовлений тим, що на сучасному етапі розвитку мовознавства підвищена увага приділяється проблемам вивчення мовних одиниць у функціональному аспекті з урахуванням прагматичних цілей комунікації

Об'єктом дослідження є категорія агенса в лінгвістичному аспекті.

Предметом аналізу є мовні засоби вираження агенса суб'єктом мовлення.

В основу нашого дослідження покладені теоретичні розробки щодо категорії агенса [3, 6] та політичного дискурсу [1].

Агенс (від лат. *agens, agentis* – діючий) розуміється О. Селівановою як семантичний відмінок; мисленнєвий аналог активного діяча-істоти або суб'єкта дії у структурі пропозиції чи предикатно-аргументній структурі [6, 13]. Вона визначає його також як термін семантичного синтаксису, відмінкової граматики, логічної семантики, історичної типології (у теорії діатез). У структурі висловлення мов номінативного строю агенс зазвичай відповідає підметові, вираженому номінативом (активний стан), в ергативних мовах агенс позначається ергативом (при двовалентних дієсловах) або абсолютивом (при одновалентних) [6, 13].

Агентивність передбачає, окрім самого поняття дії, суттєву залежність ситуації від агенса [3, 98]. Є.Л. Григорян наводить наступні ознаки, що характеризують агентивність: “контроль ситуації з боку агенса, використання власної внутрішньої енергії (дія за внутрішнім імпульсом), вирішальний внесок у дію” [3, 98].

Терміном “агенс” у нашому дослідженні позначається особа (суб'єкт дії), що здійснює контроль над ситуацією, з чия ініціативи ця ситуація розгортається. Термін “агенс” розглядається як прагматично-вмотивований компонент політичного дискурсу.

Робочим визначенням політичного дискурсу слугують загальні положення Н.Д. Арутюнової, яка розуміє дискурс як зв'язний текст у сукупності з позалінгвальними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами; текст, розглянутий в аспекті подій, мовлення, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей та механізмах їх свідомості [1, 136].

Нами встановлено, що категорія агенса широко представлена за допомогою таких частин мови: 1) займенник; 2) іменник. Також агенс може бути виражений імпліцитно.

Розглянемо представленість категорії агенса займенником. Агенс виражений в політичному дискурсі особовими, вказівними, означальними та неозначеними займенниками. Проілюструємо ці типи займенників у висловленнях політичних діячів:

а) агенс представлений особовим займенником *я/І*:

Я, лідер виборчого Блоку Юлії Тимошенко, заявляю про те, що очолювана мною політична сила ніколи і за жодних обставин не буде вступати в коаліцію з Партією регіонів (Юлія Тимошенко) [7].

Я хотів би внести повну ясність відносно поведінки тих сил, які сьогодні знаходяться в українському парламенті, є переможцями виборчої кампанії (Віктор Ющенко) [8].

I want to say that the First Lady, whom I'll introduce a little bit later, is of course a compassionate soul of America in so many ways. And thank you for our commitment to our nation's fight against AIDS (Condoleezza Rice) [10].

I'm grateful to Senator Arlen Specter for his superb work in chairing the hearings (George Bush) [9].

б) агенс представлений особовим займенником (крім *я/І*):

Ми стоїмо на взаємовиключних позиціях. Блок Юлії Тимошенко виступає категорично за повне відділення кланів і криміналу від влади (Юлія Тимошенко) [7].

І, користуючись нагодою, я хотів би привітати обраних суддів Конституційного суду в цьому залі сьогодні, і переконаний, що вони поділять ту високу місію формування верховенства права в Україні, яка покладена на цей конституційний інститут (Віктор Ющенко) [8].

The declaration's precepts are embraced by people of every culture and color, every background and belief. They enshrine what President Bush calls the "nonnegotiable demands of human dignity" (Condoleezza Rice) [10].

To secure the border effectively, we must reduce the numbers of people trying to sneak across (George Bush) [9].

в) агент представлений вказівним займенником:

Але якщо є політичний кут, потрібно з нього виходити не кулуарними домовленостями, а звертатися до народу – хай люди підтримають мандат довіри політикам, і ми спокійно далі працюватимуть (Юлія Тимошенко) [7].

But progress is seldom without great challenge and those who press for change often meet with resistance and indeed harsh repression (Condoleezza Rice) [10].

People who meet these conditions should be able to apply for citizenship, but approval would not be automatic, and they will have to wait in line behind those who played by the rules and followed the law (George Bush) [9].

г) агент представлений означальним займенником:

Я вітаю Партію регіонів і всіх, хто підтримував ЄЕП, з тим, що вони своє формулювання, як називається, "без вилучень і обмежень" зафіксували в цьому документі (Юлія Тимошенко) [7].

So today I am pleased to announce three key initiatives in support of NGOs and all who advance the cause of freedom in our world (Condoleezza Rice) [10].

We honor the heritage of all who come here, no matter where they come from, because we trust in our country's genius for making us all Americans -- one nation under God (George Bush) [9].

д) агент представлений неозначеним займенником:

But it's not enough for Mark to simply have been someone who understood this virus (Condoleezza Rice) [10].

Some in Washington said that by cutting taxes, we were "ruining" our economy (George Bush) [9].

У дискурсі українських політиків агент не представлений неозначеними займенниками, цей вид займенників трапляється лише в словосполученнях (напр.: деякі політичні сили – В. Ющенко).

У таблиці нижче наведені найбільш вживані займенники, що виражають категорію агенса:

Займенник и	Юлія Тимошенко	Віктор Ющенко	Джордж Буш	Кондоліза Райс
<i>я/І</i>	65	113	41	39

ми/we	57	87	65	49
ви/you	13	14	15	28
вони/they	6	7	28	7

Суб'єкт мовлення здебільшого вживає займенники *я/I* та *ми/we* для позначення агенса. З наведеної таблиці видно, що в дискурсі україномовних політиків переважає займенник *я/I*, а в дискурсі представників Сполучених Штатів Америки – займенник *ми/we*. Таким чином, можна говорити про те, що українські політики більш зосереджені на своїх власних інтересах та прагненнях. Інші партиципанти мовленнєвої ситуації відіграють другорядні ролі. В дискурсі англійських політиків увага концентрується також на суспільних інтересах, оскільки політичні діячі ототожнюють себе з іншими людьми та виступають від їх імені. В ролі агенса широко представлені такі займенники як *ви/you* та *вони/they*, але за своєю чисельністю вони значно поступаються займенникам *я/I* та *ми/we*, що свідчить про те, що суб'єкт мовлення не концентрує увагу на своїх політичних опонентах та противниках.

Наступна частина мови, за допомогою якої широко представлена категорія агенса, є іменник. Серед іменників, що виражають агенса, найбільш поширеними є загальні іменники, що позначають назви істот та неістот, абстрактні іменники, а також іменники, які представлені власними назвами (імена людей та назви країн). Проілюструємо представленість агенса за допомогою зазначених типів іменників:

а) агенс виражений загальним іменником, що позначає назви істот:

І потім за гроші переформатовувати – зараз за гроші зігнали одну коаліцію, тепер вже оголошують, що 20 депутатів піде з Блоку, який я очолюю, 20 депутатів з "Нашої України" будуть посилювати міць коаліції... (Юлія Тимошенко) [7].

Сьогодні ми знаходимося на тому етапі, на якому Президент може лише заохочувати відповідні політичні сили продовжувати пошук політичного компромісу (Віктор Ющенко) [8].

Whenever NGOs and other human rights defenders are under siege, freedom and democracy are undermined (Condoleezza Rice) [10].

And temporary workers must return to their home country at the conclusion of their stay (George Bush) [9].

б) агенс виражений загальним іменником, що позначає назви неістот:

Верховна Рада – саме тому, що вона порушила своє слово, дане людям, – вона є напівлегітимною політично. Тому що ні від соціалістів люди не очікували такого кроку, ні від комуністів (Юлія Тимошенко) [7].

Республіка Молдова висловлює жаль, що уряд Російської Федерації без будь-якої аргументації відхилив всі ініціативи влади Молдови відносно можливого діалогу з даної проблеми на основі ринкових і транспарентних підходів (Віктор Ющенко) [8].

Historically, the Government of Khartoum has not been able to rule all of its citizens justly (Condoleezza Rice) [10].

The Senate should act by the end of this month so we can work out the differences between the two bills, and Congress can pass a comprehensive bill for me to sign into law. (George Bush) [9].

в) агенс виражений абстрактним іменником:

*Можу твердо вас запевнити, що в Україні є **політична сила**, яка візьме на себе всю відповідальність за втілення тих принципів, які пролунали під час президентської кампанії (Юлія Тимошенко) [7].*

*Партія консолідувала широкі національно мислячі, ліберально **мислячі сили**. Це також факт (Віктор Ющенко) [8].*

*Recognizing this, the African Union expressed its desire on March 10th to transition its mission in Sudan to a larger UN-led **force** that can do more to protect the people of Darfur (Condoleezza Rice) [10].*

*When **people** know that they'll be caught and sent home if they enter our country illegally, they will be less likely to try to sneak in (George Bush) [9].*

г) агенс виражений іменником, що представлений власною назвою:

- імена людей:

*Керівне ядро Партії регіонів, очолюваної **Віктором Януковичем**, – це один з найпотужніших кланів, який прагне використовувати владу для збільшення капіталу (Юлія Тимошенко) [7].*

*...**Олександр Олександрович**, як досвідчений політик, двома штрихами вніс коригування до цього документу – прибрав все, що є суттю політики Президента, і сказав, що на цьому можна погодитися (Юлія Тимошенко) [7].*

***Mark** is the right person to carry on this great program and this great cause (Condoleezza Rice) [10].*

***Gerald Ford** always believed in the importance of answering the call to duty, and he was there for the Nation when we needed him most (George Bush) [9].*

- назви країн:

*В підсумку **Україна** погодилася купувати російський газ по ціні 230 доларів США за тисячу кубічних метрів, але руками " РосУкрЕнерго " (Юлія Тимошенко) [7].*

***Україна і Молдова** закликають Європейський Союз посприяти нашим країнам у досягненні таких цілей: ... (Віктор Ющенко) [8].*

*...**America** I think will stand out as having taken on the moral challenge and having met our responsibilities as a country to which much has been given and perhaps giving back a little bit to make the world a better place, perhaps a little bit freer of this terrible disease (Condoleezza Rice) [10].*

*Now **America** will stand with the members of the Ford family in the difficult hours and days ahead (George Bush) [9].*

Слід відмітити, що в політичному дискурсі рідко вказується конкретно-референтна особа, що виступає в ролі діяча. В проаналізованому матеріалі ми виявили тільки декілька таких випадків (напр.: *Віктором Януковичем, Mark, Gerald Ford*). В процесі політичної комунікація агенс мислиться суб'єктом мовлення не як конкретна особа, а як політичний інститут (напр.: *Верховна Рада, уряд, the Government, The Senate*). Також адресант використовує абстрактні іменники для позначення агенса (напр.: *політична сила, мислячі сили, people*).

У політичному дискурсі вживаються власні назви для позначення країн в ролі агенса (напр.: *America, Україна і Молдова*). У цьому випадку суб'єкт мовлення виступає від імені відповідних держав.

Категорія агенса в політичному дискурсі може бути представлена імпліцитно, коли агенс формально не виражений, а предикат представлений:

Думаю, потрібно зикати до опозиційної оцінки – це також є проявом демократії, яку ми будемо в країні (Юлія Тимошенко) [7].

Переконаний, що парламент у кожній країні твориться для того, щоб знімати протиріччя, консолідувати націю, формувати основи і засади національної політики – внутрішньої і зовнішньої (Віктор Ющенко) [8].

Між Україною й Росією укладено ряд двосторонніх договорів і контрактів, що чітко фіксують принципи співробітництва в газовій сфері на період до 2013 р. (Віктор Ющенко) [8].

Таким чином відбувається елімінування суб'єкта дії з висловлення. Політик фокусує увагу мовця не на суб'єкті дії, а на об'єкті. Цей прийом забезпечує реалізацію функції контролю над установками та поведінкою адресатів.

Проаналізувавши уривки промов обраних політичних діячів, можна зробити висновок, що роль агенса в політичному дискурсі належить, як мінімум, трьом суб'єктам дії:

- 1) суб'єкту мовлення (адресанту);
- 2) опонентам (противникам) суб'єкта мовлення;
- 3) народу (електорату);

Мова зазвичай орієнтована на те, що суб'єкт дії бере активу участь у ситуації, тому агенс виражений, як правило, підметом, але інколи позицію підмета займає не агенс, а інший учасник мовленнєвої ситуація. У цьому випадку можна говорити про те, що сама позиція підмета набуває агентивного значення:

*During the liberation of Iraq, **Master Gunnery Sergeant Denogean** was seriously injured (George Bush) [9].*

*It was a stark reminder that **the entire world** was affected by these brutal and horrific attacks, and **the entire world** is threatened by the extremist ideology of hate and bigotry and religious intolerance (Condoleezza Rice) [10].*

Отже, елемент, що маркується відповідним чином, відіграє ключову роль в логічній побудові речення. Позиція підмета виступає як засіб кодування не тільки агенса, але й інших учасників мовленнєвої ситуації, незалежно від того, хто контролює цю ситуацію та з чієї ініціативи вона розгортається. Таким чином, форма подачі інформації обирається мовцем з урахуванням прагматичної мети комунікації, тобто залежить від того, хто знаходиться в центрі уваги висловлення, а також від інтенцій мовця. Якщо суб'єкт мовлення хоче зосередити увагу адресатів на суб'єкті дії або на іншому партиципанті, то він ставить його в позицію, що відзначена агентивними характеристиками.

Вираження агенса суб'єктом мовлення відбувається за допомогою мовних експліцитних та імпліцитних засобів, що презентують агенса на лексичному та синтаксичному рівнях політичних текстів. Сукупності засобів вираження категорії агенса оформлюються в стратегії і тактики подачі інформації про суб'єкта мовлення, а також про інших учасників мовленнєвої ситуації.

Новизна дослідження полягає в аналізі категорії агенса в руслі функціонального підходу, що охоплює як лінгвістичний, так і прагматичний напрями дослідження одиниць мови. Питання взаємозв'язку між вибором, вживанням та інтерпретацією

засобів, що представляють адресанта та інших суб'єктів дії в політичному виступі, викликають нагальну необхідність аналізу категорії агенса саме на засадах прагматики.

Використана література

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 136-137.
2. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – 2-е изд., испр. – М.: Языки русской культуры, 1999. - 896с.
3. Григорян Е.Л. Действие и деятель // Логический анализ языка. Модели действия. – М., 1992. – С.98
4. Дорофієва М.С. Категорія суб'єкта в політичній промові (на матеріалі виступів федеральних канцлерів ФРН повоєнного періоду): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / М.С. Дорофеєва; Київ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2005. – 20с.
5. Михалёва О.Л. Способы представленности субъекта действия в политическом дискурсе // Словарь, грамматика, текст в свете антропоцентрической лингвистики. – Вып. 2 – Иркутск, 2003. – С.93-115.
6. Селіванова Олена. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. - Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716с. – С.13

Електронні ресурси

7. <http://www.tymoshenko.com.ua/ukr/exclusive/speeches-appeals/>
8. <http://www.president.gov.ua/content/400.html>
9. <http://www.whitehouse.gov/media/index.html>
10. <http://www.state.gov/secretary/rm/>

Аннотация

В статье проанализированы и классифицированы основные языковые средства выражения категории агенса, которая рассматривается как одна из ключевых категорий политического дискурса. Закономерности выбора языковых средств зависит от речевой ситуации и целей коммуникации. Способы идентификации агенса адресантом формируют стратегии и тактики подачи информации про людей, явления и события как на микро-, так и на макроструктурном уровнях текстовой организации. Таким образом, прагматический выбор языковых средств выражения категории агенса в политической речи обуславливает языковой фактор влияния на адресатов.

Ключевые слова: агенс, субъект действия, субъект речи, политический дискурс.

Anotation

The article deals with analysis and classification of the main language means that are used to express the category of agence that is examined as one of the key category of political discourse. The regularity of choice of the language means depends on the situation of speech and aims of communication. Ways of identification of agence by addresser form strategies and tactics of presentation of information about people, phenomena and events both on mikro-, and on macrostructural levels of text organization.

Thus, pragmatic choice of language means that are used to express the category of agence in political speech determines the linguistic factor of influence on addressees.

Keywords: agence, subject of action, subject of speech, political discourse.